

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРЕВЕНТИВНОГО ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

О. І. Пащенко, д.е.н., професор

Національна академія природоохоронного та курортного будівництва, м. Сімферополь

Кризові явища в економіці України у 90- рр. минулого століття привели до розробки та прийняття низки нормативних документів з охорони навколишнього природного середовища (НПС). Все це сприяло розробці та впровадженню різних інструментів економічного механізму природокористування, а саме платежів за використання природних ресурсів та за забруднення довкілля. Але ці платежі не адекватні величині того збитку, який заподіяний суб'єктами господарювання довкіллю. Тому сьогодні склалася парадоксальна ситуація: при наявності достатньо розвинутої системи зборів суб'єкту господарювання краще здійснити відповідні платежі та штрафи, ніж провести організаційні, економічні чи технічні заходи, які спрямовані на зниження викидів забруднюючих речовин в довкілля. Це можна пояснити тим, що існуюча система зборів не створює стимулів для підприємств відносно зниження негативного впливу на довкілля. Все це свідчить про необхідність розробки та впровадження нових підходів впливу на суб'єкти господарювання, одним з яких може бути механізм превентивного захисту довкілля.

Превентивний захист носить випереджальний характер і спрямований на пом'якшення негативного впливу суб'єктів господарювання на навколишнє середовище. Забезпечити позитивну і ефективну його дію можна тільки через деякий механізм, який повинен мати визначений набір елементів, за допомогою яких державні органи зможуть безпосередньо впливати на суб'єкти економічної діяльності. Цей механізм доцільно розглядати, як сукупність методів (економічних, екологічних, адміністративних) випереджального характеру, які застосовуються державою з метою мобілізації ресурсів, що спрямовані на зниження негативного впливу господарюючого суб'єкта на довкілля.

Забезпечення превентивного захисту навколишнього середовища є складним процесом, який повинен враховувати реальний стан довкілля та можливість застосування інструментів як адміністративного, так й економічного характеру. Приймаючи до уваги результати реформування економіки України, необхідно відзначити, що найбільш перспективними, з погляду запобігання забруднення НПС, є економічні методи. Їх призначення полягає у використанні зв'язаних з функціонуванням ринків стимулів для впливу на економічні інтереси та економічне поведіння суб'єктів господарювання в екологічному напрямку. Але при цьому треба враховувати інтереси як держави, так і підприємств, що дозволить уникнути конфліктні ситуації між ними та буде сприяти розвитку їх відношень.

Застосуванню того чи іншого інструменту повинен передувати їх добір для проведення екологічної політики з урахуванням ефективного рівня якості навколишнього середовища, рівності граничних природоохоронних витрат і граничного відверненого збитку. Також застосування інструментів залежить від застосування форми управління. При застосуванні централізованих заходів орган управління повинен мати інформацію про розмір граничних витрат і збиток для всіх природокористувачів регіону, що, безсумнівно, зв'язано з величезними труднощами. Ці труднощі стосуються, насамперед, своєчасності та правдивості надання інформації. Децентралізоване управління ґрунтується на природоохоронних заходах, які застосовуються господарюючими суб'єктами. Однак, помилковість прийнятого та реалізованого рішення може привести до негативних наслідків. У цьому зв'язку проблема для підприємства полягає у відсутності достовірної інформації про стан навколишнього середовища до ухвалення рішення про проведення природоохоронних заходів. Безсумнівно, зробити висновок про позитивне застосування інструментів, джерел механізму превентивного захисту довкілля можна тільки на підставі системи критеріальних оцінок. На погляд автора, ця система повинна носити комплексний характер і містити у собі напрямки: екологічне, економічне, інституціональне, адміністративне.

Соціально-економічний розвиток країни неможливий без постійної взаємодії економічної та соціальної сфер з навколишнім середовищем. Тому їх можна розглядати як споживачів природних ресурсів. Це характеризує механізм превентивного захисту довкілля, як динамічну систему, що постійно удосконалюється та адаптується до нових завдань соціально-економічного розвитку країни. Тоді, застосування цього механізму залежить від фактичного стану навколишнього середовища у регіоні, від ступеня впливу господарюючих суб'єктів на НПС. Оцінювати цей вплив пропонується з позиції запасу здатності довкілля протистояти впливу суб'єктів господарювання. Приймаючи до уваги вище викладене, сформулюємо основні методичні підходи, які можна

застосувати для розробки механізму превентивного захисту навколишнього природного середовища:

- узгодженість стратегії соціально-економічного розвитку з природоохоронними програмами регіону;
- забезпечення паритетного розвитку господарюючих суб'єктів і навколишнього середовища в конкретному регіоні;
- корегування та диференціація елементів механізму з урахуванням критеріїв досягнення превентивного захисту довкілля;
- розробка і удосконалення економічних інструментів досягнення превентивного захисту довкілля;
- динамічна зміна елементів механізму, які забезпечують превентивний захист НПС: правове забезпечення, організація, планування.

Функціонування механізму превентивного захисту довкілля характеризує динамічна модель, яка ґрунтується на програмах розвитку галузей економіки регіону, екологічних інвестиціях в об'єкти природоохоронного значення, а також екологічному бізнесі, розвиток якого здійснюється за підтримкою місцевих органів влади. Найбільш вагомими елементами цієї моделі можуть бути: законодавчі акти (перший елемент), фінансові ресурси (другий), органи управління природоохоронними програмами (третій).

Перший елемент містить у собі комплекс нормативно-правової документації, яка розроблена та прийнята на різних рівнях і використовується у діяльності органів управління природоохоронними програмами. Цей комплекс становить собою багатогранну основу природоохоронних норм і правових актів, об'єднаних спільністю об'єкта правового захисту і регулюючих відносин, що виникають між суспільством і природою при здійсненні діяльності господарюючими суб'єктами, і зв'язана із впливом на навколишнє середовище. Призначення цього елемента полягає у забезпеченні правового захисту довкілля від впливу господарюючих суб'єктів. Його доцільно розглядати, як деяку сукупність законодавчо встановлених норм і правил, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, виконання заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля.

Другий елемент моделі – фінансові ресурси, які забезпечують виконання природоохоронних програм. Основна проблема полягає у формуванні необхідного обсягу ресурсів. У цьому зв'язку пропонується розширити перелік можливих джерел їхнього фінансування. Крім традиційного, Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, доцільно включити екологічні інвестиції, до яких можна віднести і пожертвування суспільних екологічних інституцій, а також надходження від розвитку екологічного бізнесу. Перспективними складовими цього елемента є екологічні інвестиції й екологічний бізнес. Їх постійне варіювання, залучення нових суб'єктів у господарську діяльність, збільшення ресурсів обумовлює динамічний характер моделі превентивного захисту довкілля. Причому, екологічний бізнес, який представлений у малій і середній формах, розглядається, як основна ланка досягнення превентивного характеру захисту навколишнього середовища. Страхові платежі також можуть бути застосовані і розглядаються не тільки з погляду покриття збитку, заподіяного довкіллю, але й можливості розміщення страховою компанією наявних ресурсів у природоохоронні об'єкти (рекреаційні комплекси, очисні споруд міської системи водопостачання). Саме такий підхід може сприяти рішенню двоєдиного завдання: виконання природоохоронної програми та одержання прибутку компанією.

Третій елемент – органи управління природоохоронними програмами, що одержують необхідну інформацію про стан довкілля із зовнішнього середовища. Однак, рішення про фінансування тієї чи іншої програми приймається на підставі діючих законодавчих актів і всебічного вивчення та аналізу інформації, яка надійшла. Правильність прийнятого рішення та розміщення фінансових ресурсів на природоохоронні заходи оцінюється на підставі критеріальних оцінок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пашенцев О. І. Теоретичні підходи до формування принципів випереджального захисту довкілля в контексті економіки природокористування / О. І. Пашенцев // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2009. – № 245. – С. 933–939.
2. Пашенцев О. І. Методологічні засади превентивного захисту довкілля від антропогенного впливу: [монографія] / Олександр Пашенцев. – Сімферополь: ДІАЙП, 2009. – 614 с.
3. Пашенцев О. І. Методологічні підходи до використання математичних моделей в дослідженні економіки природокористування / О. І. Пашенцев // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 204–209.